

ATTĪSTĪBAS VAI ILŪZIJU PLĀNI?

Pēteris Guļāns

Atslēgas vārdi: tautsaimniecība, stratēģija, plāns, kapitāls, efektivitāte, inovācijas, infrastruktūra, ilgtspēja, prioritāte

Virsrakstā ietvertais jautājums radās, iepazīstoties ar diviem Saeimā akceptētiem dokumentiem: „Latvija 2030 — Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam” un „Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.– 2020. gadam”.

Šādu dokumentu izstrādes nepieciešamība nav apstrīdama, īpaši tādēļ, ka Latvija pēc ekonomiskā potenciāla un iedzīvotāju dzīves līmeņa ir trešā nabadzīgākā Eiropas Savienības (ES) valsts. Atpalicība tautsaimniecības attīstībā ir galvenais iemesls iedzīvotāju masveidīgai emigrācijai, zemajam dzimstības līmenim un, kā sekas tam, reālajam latviešu nācijas iznīkšanas procesam. Tādēļ pilnīgi pašsaprotami, ka šādā ārkārtas situācijā ļoti svarīgi noskaidrot atpalicības iemeslus un iezīmēt veicamos pasākumus, kuru realizācija novērstu šķēršļus, kas kavē valsts tautsaimniecības attīstību un sociālo problēmu risināšanu. Minēto dokumentu nosaukumi (stratēģija, plāns) it kā ietver solījumu risināt šo uzdevumu. Diemžēl tajos daudz vispārēju, bieži vien arī pareizu, abstraktu spriedelējumu, bet konkrēti Latvijas atpalicības iemesli nav noskaidroti un to novēršanas iespējas nav iezīmētas.

Jāatgādina, ka minētās izstrādnes nav pirmie mēģinājumi veidot valsts tautsaimniecības attīstības plānus. Tādi ir bijuši arī agrāk. Ir izteikti pat ironiski atzinumi, ka Latviju pēc izstrādāto plānu daudzuma varētu kvalificēt kā pasaules mēroga lielvalsti. Lai gan iepriekšējos plānus, ja tie attiecās uz valsti kopumā, apstiprināja Ministru kabinets, to ietekme uz tautsaimniecības pacēlumu nav konstatēta. Nupat radītajiem dokumentiem piešķirts augstāks akceptēšanas līmenis (Saeimas lēmums). Vai ar to pietiek, lai ietekme būtu reāla? Kā saka — dzīvosim, redzēsīm. Dokumentu saturs šādu pārliecību gan nerada. Katrs no tiem ietver dažādus laika periodus un tos ir veidojuši atšķirīgi autoru kolektīvi, tādēļ aplūkosim katru atsevišķi. Bet vispirms atgādināsim dažas laikmeta īpatnības, kuras, mūsuprāt, obligāti jāņem vērā, analizējot Latvijas tautsaimniecības attīstības iespējas un formulējot veicamos pasākumus.

Latvija un pasaule

Plānu vai prognožu izstrādātāji var noteikt visfantastiskākos attīstības mērķus un scenārijus. Tomēr sasniedzami, tātad noderīgi, ir tikai tādi, kas balstīti uz reālo apstākļu sniegto iespēju un to diktēto ierobežojumu kvalificētu novērtējumu. Situācija pasaulē nav konstanta, tā mainās. Tādēļ, apsverot Latvijas tautsaimniecības attīstības iespējas, reāli jānovērtē pašreizējā mūsu valsts ārējā situācija

un tās izmaiņu pamatvirzieni, jo, neatkarīgi no mūsu vēlmēm, Latvijas tautsaimniecībai būs jāfunkcionē nevis kaut kādā sadomātā abstraktā vidē, bet reālajā pasaulē. Pasaule šodien būtiski atšķiras, piem., no tās, kāda tā bija pirmajā Latvijas neatkarīgas valsts laika posmā. Tādēļ pilnīgi neizpildāmi ir dažkārt dzirdētie nostalgiskie acinājumi realizēt tā laika, īpaši t.s. Ulmaņa laika, ekonomisko politiku. Vienīgais, ko mēs varam un kas mums

obligāti jāizmanto no iepriekšējā perioda pieredzes, — ir realizēt ekonomisko politiku, kas atbilst Latvijas pamatinteresēm un pārdzīvojamā laikmeta īpatnībām. Pašreizējā laikmeta pamatiezīme ir tautsaimniecības globalizācija. Minēsim tikai dažas tās īpatnības:

1. Strauji veidojas vienots pasaules tautsaimniecības komplekss. Panākumi atsevišķas valsts tautsaimniecības attīstībā un tās iedzīvotāju labklājības palielināšanā arvien vairāk atkarīgi no tās teritorijā funkcionējošo saimniecisko objektu spējas ražot pasaules tirgū konkurētspējīgu produktu. Turklāt jebkuram valstī izgatavotajam produktam jābūt spējīgam konkurēt arī vietējā tirgū, jo pēdējais nenovēršami kļūst par pasaules tirgus daļu.
2. Tehniskā progresa sasniegumi paver iespēju, un pasaules iedzīvotāju skaita straujais palielinājums nosaka nepieciešamību veidot lielus uzņēmumus atsevišķu izstrādājumu vai to veidojošo sastāvdaļu izgatavošanai. Tikai lielle specializētie uzņēmumi spējīgi sekmīgi izmantot tehniskā progresa radītās iespējas, samazināt izstrādājumu izmaksas, tādējādi padarīt to produkciju pieejamu plašam patērētāju lokam un sekmīgi konkurēt pasaules tirgū.
3. Ir zudusi atsevišķu valstu tautsaimniecības noslēgtība. Nostiprinās valstu atvērta ekonomikas modelis. Tas nozīmē, ka valstī var brīvi ievest un realizēt citās valstīs ražoto produkciju. Tas pilnīgi attiecas uz Pasaules Tirdzniecības organizācijā (PTO) ietilpstošajām valstīm. Šī organizācija aptver pasaules visas vadošās valstis, to skaitā ES dalībvalstis. PTO ietilpstošo valstu skaits sistemātiski palielinās un 2013. g. martā tas bija 159¹. Reāli tas nozīmē, ka, prognozējot Latvijas nākotnes attīstības iespējamus scenārijus, jārēķinās, ka mēs esam šīs kopējās pasaules sīka daļiņa, kurai pašai jā rūpējas par savu eksistencei labvēlīgu apstākļu nodrošināšanu mainīgajā pasaulē.

4. Pasaules galvenā pretruna — cilvēces eksistencei nepieciešamo resursu vajadzība un to pieejamība strauji saasinās. Vēl vairāk! Reāli tā kļuvusi neatrisināma. Zemeslode ir pārapdzīvota, un tās spēja atražot bioloģiskos resursus jau tagad nav pietiekama, lai nodrošinātu visiem iedzīvotājiem vismaz minimālo patēriņa līmeni. Šo jautājumu detalizētāk esmu analizējis citā rakstā². Šeit tikai piebildīšu, ka katra valsts mūsdienu situācijā spiesta cīnīties par savām interesēm. Nākotnē šī cīņa nevis apstāsies, bet saasināsies.

Ir aksioma, ka katras valsts pamatuzdevums ir rūpēties par savas tautas attīstību, pamatnācijas lielākās daļas saglabāšanu savā senču zemē. Mūsdienu globalizētajā, turklāt jau stipri pārapdzīvotajā pasaulē, — pasaulē ar radikāli atšķirīgu iedzīvotāju dzīves uztveri un labklājības līmeni, attīstītu saziņas un cilvēku pārvietošanās līdzekļu tīklu, iespējas realizēt šo uzdevumu ir visai ierobežotas. Skaidri iezīmējas divi procesi: vāji attīstīto Eiropas valstu pamatiedzīvotāju tieksme emigrēt uz valstīm ar augstāku labklājības līmeni un imigrantu ienākšana tajās no vēl nabadzīgākām, pārapdzīvotām galvenokārt Āzijas un Āfrikas, valstīm.

No šī nelielā ieskata izriet atziņa, ka nav vienkāršs un viegls uzdevums izstrādāt praktiskai lietošanai derīgas Latvijas tautsaimniecības attīstības plānošanas dokumentus. To sekmīgi var veikt tikai cilvēki, kam ir atbilstošas zināšanas un pietiekami liela pieredze. Aplūkojamo plānošanas dokumentu kvalitāte neliecina, ka to veidotāji atbilstu šīm prasībām. Vienā rakstā nav iespējams sniegt pilnīgu šo dokumentu satura izklāstu. Tādēļ akcentēsim tikai jautājumus, kas nosaka to noderīgumu tautsaimniecības attīstības problēmu izpratnei un valsts ekonomikas atpalicības pārvarēšanai. Sacerējumi pat ar daudzsolītiem nosaukumiem (stratēģija, plāns), kas abstrahējas no šī uzdevuma, valsts attīstības problēmu risināšanai nav izmantojami.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam

Saskaņā ar pieejamo informāciju³ par šī dokumenta tapšanas, apspriešanas un apstiprināšanas norisēm, tas uzskatāms par īpašu gadījumu Latvijas plānu izstrādes vēsturē, jo:

- starp plānošanas dokumentiem tas aptver visilgāko laika periodu — 20 gadus;
- apstiprināts ar speciālu Saeimas lēmumu (2010. g. 10. jūnijā) un
- noteikts, ka ir hierarhiski augstākais valsts ilgtermiņa attīstības plānošanas dokuments;

ir vienīgais, kas pirms apstiprināšanas izvērtēts vairākās (deviņās) Saeimas komisiju sēdēs. Tātad par tā kvalitāti it kā nevajadzētu šaubīties.

Ilgtspējīgas attīstības stratēģijas jautājumu izklāsts aptver simt datora izdrukas lapu. Katrai teksta rindkopai dots kārtas numurs. Kopējs numurēto rindkopu, tātad ideju jeb atšķirīgu domu skaits ir 472⁴. Šajā rakstā atturēsimies vērtēt atsevišķas rindkopas, bet mēģināsim noskaidrot dokumenta noderīgumu tautsaimniecības attīstības problēmu risināšanā un noskaidrot, vai tas atbilst tam piešķirtajam oficiālajam statusam un attaisno uz to liktās valsts augstāko institūciju cerības.

Dokuments ir tā veidotāju samērā ilgstošu pūļu rezultāts. Darbs sākās 2007. g. un beidzās ar apstiprināšanu Saeimā 2010. g. Dokumenta autori nav norādīti. Ir paskaidrots, ka „projekta izstrādē ir bijis vairāk kā divu gadu ilgs ekspertu darbs un plašs sabiedrības līdzdalības process” (1. r.). Norādījumi par sabiedrības aktīvu līdzdalību Stratēģijas tapšanā atkārtojas vairākkārt. Jau priekšvārdā uzsvērts, ka šis dokuments „... tapa plašās diskusijās (..) nevis kabinetos vai šaurā ekspertu lokā”⁵. Ekspertu un plašo diskusiju dalībnieku pretnostatījums acīmredzot jāsaprot tā, ka par stratēģijas kvalitāti atbildīgi ir nevis tā autori, resp., kabinetos strādājošie eksperti, bet vairākās sanāksmēs aktīvi diskutējošā bezpersoniskā sabiedrība. Apgalvots pat, ka

sabiedrībā veidojoties „stratēģijas līdzpašnieka sajūta”, kas esot „viens no būtiskākajiem priekšnoteikumiem stratēģijas sekmīgai īstenošanai” (1. r.). Dokumenta apstiprinātā varianta autori nav nosaukti, aprobežojoties vien ar ekspertu grupas vadītāja asoci. prof. Roberta Ķīļa pieminēšanu, kas acīmredzot jāsaprot tā, ka viņš ir galvenais, ja ne vienīgais šī dokumenta pamatnostādņu autors.

Iepriekš norādījām, ka praktiskai lietošanai noderīgi attīstības plāni jāveido, vadoties no konkrētā laikmeta un vides īpatnībām. Stratēģijā šim jautājumam veltītas piecas rindkopas (6.–10.) ar kopējo nodaļas virsrakstu: „Ilgtspējības modelis kā atbilde uz globāliem izaicinājumiem”. No teksta nekļūst skaidrs, par kādiem izaicinājumiem tiek runāts — par objektīvo situāciju Latvijā vai pasaulē? Kā pirmās no globāliem izaicinājumiem minētas „demogrāfiskās izmaiņas — iedzīvotāju skaita samazināšanās un novecošanās”. Ir labi zināms, ka šāds process globālā mērogā nav vērojams. Gluži otrādi, viena no visgrūtāk risināmām, varētu pat teikt neatrisināmām problēmām ir nepieciešamība apturēt pasaules iedzīvotāju skaita straujo palielinājumu. Latvijas depopulācijas problēmu nevar pasniegt kā globālu izaicinājumu, vēl jo vairāk tādēļ, ka tā galvenokārt ir Latvijā realizētās situācijai neatbilstošas sociāli ekonomiskās politikas sekas, kuras uzlabošanas paņēmieni ieskicēšanai vajadzētu būt vienam no galvenajiem šī dokumenta uzdevumiem. Latvijas iespējas ir pārāk niecīgas, lai glābtu pasauli. Ja pieļaujam, ka stratēģijas autori ir kļūdījušies un sajaukuši Latviju ar pasauli, tad nav saprotams, kāda loma ir Latvijai pasaules klimata izmaiņās, bioloģiskās daudzveidības un dabas kā dzīves vides apdraudētībā? Diezin vai no latviešu nācijas saglabāšanas viedokļa ir attaisnojami izlietot mūsu resursus, lai glābtu nabadzībā grimstošu pasaules strauji augošu iedzīvotāju masu, cenšoties (pārcenšoties) strikti izpildīt starptautisko organizāciju, to skaitā t.s. Bruntlandes komisijas ziņojuma prasības.

Pirmais jebkura dokumenta, kas tiek veidots kā plāns vai stratēģija, jautājums ir analizējamā objekta **attīstības mērķa formulēšana**. Iztrūkstot skaidram mērķim, nav iespējams un pat nav jēgas nodarboties ar pieejamo resursu novērtēšanu un veicamo pasākumu iezīmēšanu. Analizējamajā dokumentā šis jautājums formāli nav apiets. Tajā ir speciāla nodaļa: „Latvijas mērķis”, kurā autoru domas izklāstītas 14 rindkopās (25.–38.). Galvenā doma ietverta pirmajās trijās rindkopās, tās atšķirībā no pārējā teksta sniegtas slīprakstā un speciāli iekrāsotas. Izbrīnu rada tas, ka par mērķi netiek runāts kā par kaut ko sasniedzamu, bet apgalvojuma formā kā par situāciju, kas it kā pati izveidosies 2030. g. Lūk, attiecīgais teksts:

“(25) 2030. gadā Latvija būs plaukstoša aktīvu un atbildīgu pilsoņu valsts. Ikviens varēs justies drošs un piederīgs Latvijai, šeit katrs varēs īstenot savus mērķus. Nācijas stiprums sakņosies mantotajās, iepazītajās un jaunradītajās kultūras un garīgajās vērtībās, latviešu valodas bagātībā un citu valodu zināšanās. Tas vienos sabiedrību jaunu, daudzveidīgu un neatkārtojamo vērtību radīšanai ekonomikā, zinātnē un kultūrā, kuras novērtēs, pazīs un cienīs arī ārpus Latvijas.

(26) Rīga būs nozīmīgs kultūras, tūrisma un biznesa centrs Eiropā. Pilsētu un lauku partnerība nodrošinās augstu dzīves kvalitāti visā Latvijas teritorijā.

(27) Latvija — mūsu mājas — zaļa un sakopta, radoša un ērti sasniedzama vieta pasaules telpā, par kuras ilgtspējīgu attīstību mēs esam atbildīgi nākamo paaudžu priekšā.”

Stratēģijas izstrādātāji nevis nosaka sasniedzamos mērķus, bet apgalvo, ka 2030. g. Latvijā būs kaut kas līdzīgs paradīzei, izvairoties paskaidrot, vai šāda situācija būs tikai Latvijā jeb visā pasaulē. Tā kā zemeslodes pārapsūta strauji palielinās, bet cilvēka dzīvei nepieciešamo resursu apjoms paliek nemainīgs vai pat samazinās (tiek „noēsts”), panākt atsevišķas valsts iedzīvotāju labklājības būtisku kāpumu var,

tikai palielinot pasaules nabadzīgo iedzīvotāju skaitu, vai labākajā gadījumā, saglabājot lielai daļai pasaules iedzīvotāju ļoti zemu patēriņa līmeni (augstu nabadzības pakāpi). Cīņa par dzīvei nepieciešamajiem resursiem neizbēgami saasināsies, un Latvijas nākotnes plānotāju uzdevums ir nevis fantazēt par automātisku Paradīzes laikmeta iestāšanos Latvijas teritorijā, bet ieskicēt nepieciešamos pasākumus, lai, izmantojot valstī pieejamos resursus, radītu elementārus nosacījumus nācijas saglabāšanai.

Zīmīgi, ka stratēģijas autori, paredzot minētās idilles iestāšanos, neapgalvo, ka tā radīsies, realizējot viņu ieteikumus. Gluži otrādi. Viņi „... vērsas pie dažādām sabiedrības grupām — iedzīvotājiem, mājsaimniecībām, valsts pārvaldes un privātā sektora” un aicina rīkoties tā, „... lai 2030. gadā mēs, mūsu bērni un mazbērni vēlētos dzīvot Latvijā un lepotos ar to” (28. r.). Tas nozīmē, ja solītā paradīze neizveidosies, paši vien būsiet vainīgi.

Dokumenta autori norāda, ka viņi neizmanto tradicionālu pieeju attīstības mērķu un to sasniegšanas iespēju noskaidrošanā. Tekstā norādīts, ka līdzīgu dokumentu izstrāde „... bieži sākas ar vīziju — redzējumu par vēlamo stāvokli, kura sasniegšanai nepieciešams secīgs soļu plāns” (21. r.). Piebildīsim, ka parasti nosaka ne tikai vīziju, bet noskaidro arī esošo stāvokli un identificē iekšējos un ārējos apstākļus, kas to radīja, prognozē to iespējamās pārmaiņas un nosaka veicamos pasākumus. Stratēģijas autori atsakās no tradicionālas pieejas un paziņo, ka „... *Latvija 2030* tika izstrādāta, par pamatu stratēģijas prioritāšu noteikšanai izmantojot kapitāla pieeju” (21. r.). Principā pret mēģinājumiem meklēt jaunas metodes, saprotams, iebildumu nav. Tikai „jauninājumi” nevar būt pašmērķis. Tie izmantojami, lai precīzāk noskaidrotu attīstības iespējas, noteiktu racionālākus resursu izmantošanas ceļus, izturētu neizbēgamajā konkurences cīņā un Latvijas gadījumā apturētu pamatnācijas iznīkšanas procesu. Jāpiebilst, ka, neskatoties uz

deklarēto, dokumenta autori no vīzijas par vēlamo stāvokli nav spējuši izvairīties. Dokumenta noslēgumā uz divām lapām uzrādīti vairāk kā 50 sociāli ekonomiska rakstura rādītāji, kuri jāsasniedz līdz 2030. g. To saista ar piedāvāto „kapitāla pieeju” nav parādīta, šķiet, ka tie ir autoru fantāzijas auglis.

Attīstības kapitālu analīze „Latvija 2030” sāka ar kultūras kapitāla nozīmes izklāstu. Šeit pareizi norādīts uz patēriņa labklājības modeļa strupceļu un līdz ar to kultūras vērtību un radošuma nozīmes pieaugumu sabiedrības attīstībā. Tomēr, neskatoties uz daudzviet pareiziem vispārējiem apgalvojumiem, kopumā jāatzīst, ka no teksta nav saprotams, kāda loma ir kultūrai (kultūras kapitālam) Latvijas attīstībā. Daži mūsu izcilo kultūras darbinieku (dziedātāju, instrumentālistu, diriģentu) panākumi pasaulē gan vairojuši Latvijas valsts un latviešu nācijas atpazīstamību, taču nav nozīmīgi ietekmējuši valsts nacionālo ienākumu. Skaidrots netiek, kas jā dara, lai šī ietekme būtu jūtama, lai Latvija vismaz atgūtu ieguldītos resursus šo talantu sagatavošanā. Turklāt aplami uzskatīt, ka šīs jomas attīstība ir aktuāla tikai Latvijai. Stratēģijā lietderīgi parādīt mūsu priekšrocības un iezīmēt nepieciešamos pasākumus to realizācijai. Dokumentā diemžēl šie jautājumi nav atspoguļoti.

Kā otrs tiek aplūkots cilvēkkapitāls. Šim faktoram jeb cilvēkam veltīts daudz dažādu tā būtības un nianšu skaidrojumu. Nelaime tā, ka tie bieži vien ir juceklīgi un, galvenais, nav saskatāms to sakars ar Latviju, vai vispār tie ir realizējumi. Piem., jau pirmajā nodaļas teikumā definēts mērķis: „Saglabāt Latvijas cilvēkkapitāla bāzes vērtību un kāpināt tā ražīgumu līdz ES vidējam līmenim ..”⁶. Tātad divi viens otru izslēdzoši uzdevumi: saglabāt un kāpināt. Vēl lielāku neizpratni rada paša cilvēkkapitāla skaidrojumi. Kas lasītājam (stratēģijas lietotājam) ir jāsaprot ar šo jēdzienu?

Saskaņā ar 64. rindkopā rakstīto „valsts cilvēkkapitāls ir vidējais iedzīvotāju zināšanu,

talantu un spēju apjoms, reizināts ar ekonomiski aktīvo cilvēku skaitu”. Autori nav mēģinājuši izmērīt Latvijas vai ES kopējo cilvēkkapitālu, bet aprobežojušies ar pārgudrām it kā superzinātniskām deklarācijām. Patiešām! Kā kvantitatīvi var noteikt pat atsevišķa iedzīvotāja zināšanu, talantu un spēju apjomu? Zināšanu līmeni vēl tuvināti (formāli) varam mēģināt mērīt ar izglītības iestādēs solā pavadīto gadu skaitu, turklāt neargumentēti pieņemot, ka cilvēka profesionālā specializācija visumā atbilst sabiedrības vajadzībām. Bet kā mērīt talantu un spēju esamību un to pakāpi? Atbildes nav. Nav arī pateikts, kāds svars tiek piešķirts katram no minētajiem cilvēkkapitālu veidojošiem elementiem. Vēl aplamāks izskatās ieteikums noteikt kopējo cilvēkkapitāla apjomu, reizinot **vidējo** minēto rādītāju ar ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu. Kur ņemt šo vidējo lielumu? Autoriem derētu zināt elementārās statistikas metodes. Lai dabūtu kāda lieluma vidējo rādītāju, to kopējā summa jādala ar to veidojošo elementu (aktīvo iedzīvotāju) skaitu. Tātad te darīšana ar klasisku tautoloģiju, lai aprēķinātu vidējo, jāzina kopējais, bet, lai aprēķinātu kopējo, jāzina vidējais (!).

Šajā (un ne tikai) nodaļā (Ilgtermiņa ieguldījumi cilvēkkapitālā) izklāstīto ir grūti izprast un ieteikumu lietderības nozīmi novērtēt. Nav saprotams, ko isti autori iesaka. Bieži tiek vienkārši atkārtotas ābece patiesības, abstrahējoties no reālās situācijas Latvijā vai noklusēti pieņemot, ka te, šajā jomā, ir tukša vieta. Ilustrācijai minēsim dažas raksturīgas tēzes no 77. rindkopas:

- Pasākumiem un programmām, kas vērstas uz cilvēkkapitāla kvalitātes un produktivitātes celšanu, jābalstās uz noteiktiem institucionāliem risinājumiem (..).
- Daudz lielāks uzsvars (salīdzinot ar ko? — P. G.) jāliek uz izglītību visa mūža garumā (..).
- lemaņas un kompetences ir pastāvīgi jāattīsta un jāpilnveido (..) (vai šodien tas nenotiek? — P.G.).

Citētie apgalvojumi ietilpst apakšnodaļā „Prioritārie ilgtermiņa rīcības virzieni”. Varbūt citās teksta daļās ir doti detalizētāki skaidrojumi? Diemžēl tajās nav iespējams ieraudzīt saprotošu skaidrojumu. Pat speciālajā apakšnodaļā „Iespējamie risinājumi” tādā pašā stilā tiek runāts par daudz ko, nesaistot ar konkrētām Latvijas problēmām un to risināšanas efektīvākām metodēm. Turklāt autori putrojas izmantotajos terminos. Piem., darba tirgus jēdzienu neatšķir no paša darba procesa jeb nodarbinātības.

Šajā iedaļā nosaukta vesela virkne dažādu procesu un pasākumu, neminot, kāds tiem sakars ar Latviju. Iztrūkst arī atsevišķu jomu salīdzinājuma Latvijā un citās valstīs, nemaz nerunājot par atšķirību iemeslu skaidrojumiem. Nav pat mēģināts noskaidrot nosaukto pasākumu realizācijas iespējamās izmaksas, kas tos finansētu, kuri no tiem ir efektīvākie un būtu realizējami vispirms.

Stratēģijā ir atsevišķa nodaļa: „Iespēju vienlīdzība un vidusslāņa veidošanās”. Jautājums nenoliedzami ļoti aktuāls. Te atzīmēts, ka Latvijā stāvoklis šīnī jomā ir slikts, un norādīts, ka ilgtermiņā sociālā nevienlīdzība var būtiski samazināt cilvēkkapitāla ekonomisko potenciālu un izaugsmes iespējas. Piebīdīsim, ka ne tikai ilgtermiņā, bet jau tagad šis process notiek un būtiski ietekmē Latvijas sociāli ekonomisko stāvokli. Manuprāt, stratēģijā vērojama pārāk nekritiska dažu starptautisko organizāciju pētījumu rezultātu interpretācija. Piem., atsaucoties uz Pasaulē Bankas 2007. g. pētījumu, apgalvots, ka vidusslānim piederīgo iedzīvotāju skaits pasaulē 20 gados palielināsies gandrīz trīs reizes un 2030. g. sasniegs 1,15 miljardus (107. r.). Šādu prognožu pamatotība maz ticama. Zemeslodes resursi jau kopš 20. gs. astoņdesmito gadu otrās puses tiek „noēsti”, resp., kopējais to patēriņš pārsniedz planētas biokapacitāti. Vidusslānim piederīgo skaita palielināšana acīmredzot varēs notikt, attiecīgi palielinoties tai cilvēces daļai, kas dzīvos dziļā nabadzībā. Latvijas attīstības stratēģi-

jas izstrādātāju uzdevums, saprotams, nav sniegt globālo problēmu risinājumu. Tomēr, abstrahējoties no tām un nekritiski pieņemot dažādas ilūzijas, nevar pamatoti ieskicēt arī Latvijas attīstības iespējas.

Tālākā izklāstā šim dokumentam raksturīgā stilā runāts par dažādiem pasaulē sastopamiem pasākumiem, sākot no daudzfunkcionālo centru vecākiem ar bērniem un brīvprātīgo medicīnas māsu sistēmas izveides līdz individuālo attīstības kontu iedibināšanai (pēc pasaules bagātāko valstu (ASV un Kanāda) parauga). Tiek ieteikts veidot arī bērnu investīciju fondus, lai jaunajam cilvēkam, sasniedzot pilngadību, būtu savī līdzekļi (121.–124. r.). Tā ir tikai daļa no stratēģijā minētajiem pasākumiem. Arī pārējie, tāpat kā minētie, acīmredzot aizgūti no literatūras avotiem, neizriet no Latvijas apstākļu analīzes, tātad arī nevar palīdzēt risināt mūsu aktuālās problēmas. To izolēta izmantošana, atrauti no kopējās ekonomiskās situācijas, nevar ietekmēt vidusslāņa veidošanu.

Speciāla nodaļa veltīta izglītībai mūža garumā. Izglītības faktora nozīme kā atsevišķa indivīda dzīvē, tā arī visas sabiedrības attīstībā nav apstrīdama. Analizējamajā dokumentā akcentēta nepieciešamība veicināt izglītības sistēmas attīstību, norādīts uz demogrāfiskās situācijas īpatnībām, inovatīvās ekonomikas attīstību un tās ietekmi uz izglītības procesa organizāciju, īpaši pieaugušo tālākizglītības nodrošināšanu. Arī šajā daļā, tāpat kā iepriekšminētajās, izteikti atsevišķi rosinājumi, nevis no reālās situācijas analīzes kā izrietoši, bet gan kā vispārējas patiesības, turklāt vēlamajā formā, kā, piem., „... vecākiem ir jādod lielākas iespējas izvēlēties izglītības iestādi”, „... jārada īpaša atbalsta sistēma mazajām lauku skolām”, „Izglītības un kultūrizglītības iestādēm ir jāklūst par sociālā tīklojuma centriem” u. tml. (141.–143. r.). Aplūkojot iespējamus risinājumus, tradicionālā stilā skaidroti daudzi abstrakti, no literatūras aizgūti lozungi. Minēšu tikai dažus: kuponu (galvojumu) sistēma izglītībā;

mazo lauku skolu saglabāšanas programma; izglītības iestāžu internacionalizācija; vecāku iesaistīšana mācību procesā; līdzgaitnieku darba grupas; brīvprātīgo mentoru programmas; zeļļu jeb mācekļu programmas; radošā domāšana mācību procesā; atvērtā universitāte (150.–167. r.). Nosauktie un citi iespējamie pasākumi paši par sevi nav peļami. Nelaime ir tā, ka tie neizriet no Latvijas situācijas analīzes, bet acimredzot aizgūti no literatūras avotu studijām. Iespējamo pasākumu vienkārša pārrakstīšana situāciju uzlabot nevar.

Ceturtajā nodaļā aplūkotas ikvienai valstij, arī Latvijai, ļoti būtiskas problēmas. Tās nosaukums: „Inovātīva un ekoeftīva ekonomika”. Atbilstoši teksts sadalīts divās daļās. Pirmajā (Masveida jaunrade un inovācija) izvirzīts mūsu atpalikušajai mazajai valstij grandiozs mērķis — „kļūst par vienu no ES līderiem inovatīvu un eksportējošu uzņēmumu izplatības ziņā”⁷. Šeit visumā pareizi norādīts uz laikmeta īpatnībām un ar inovācijām saistītajām problēmām. Pareizāk gan būtu inovāciju ieviešanu saistīt ar uzņēmumu (ne valsts) konkurētspējas palielināšanas problēmām. Valsts, kā zināms, pati nepiedalās starptautiskajā tirgū. Tur darbojas tās teritorijā funkcionējošie uzņēmumi. Valsts ar attiecīgu normatīvo aktu palīdzību var sekmēt vai arī bremzēt te dislocēto uzņēmumu konkurētspējas līmeni. Šinī aspektā arī inovācijas nav pašmērķis, bet gan līdzeklis uzņēmēju konkurētspējas nodrošināšanai.

Par zinātnes un ražošanas attiecībām — nav racionāli prasīt, lai Latvijas zinātniskās iestādes pildītu inovatīvo ideju piegādātāju funkciju tikai šeit dislocētajiem uzņēmumiem. Zinātne var sasniegt atzīstamus panākumus, ja tā specializējas kādā šaurā pētniecības jomā. Zinātnē, tāpat kā rūpniecībā, pastāv darba dalīšana pasaules mērogā. Ražotājiem jaunas idejas (inovācijas) jāmeklē ne tikai, pat ne tik daudz Latvijā, cik attiecīgās jomas pasaules zinātnes atklājumos. Tāpēc attiecībā uz budžeta finansējumu nav korekts stratēģijā

teiktais, ka „zinātnes un pētniecības finansējums būtu jānovirza ar uzņēmēju — zinātnes gala produkta patērētāju — līdzdalību un starpniecību” (179. r.). Latvijas problēma ir pētniecisko struktūru neesamība uzņēmumos un to izvairīšanās pasūtīt (finansēt) tiem aktuālu problēmu izstrādi pētnieciskajās institūcijās. Šinī, tāpat kā iepriekšējās nodaļās, daudzi jēdzieni un programmas skaidroti bez to sasaistes ar Latvijas situāciju.

Otrās daļas (Atjaunojama un droša enerģija) mērķis nav sasniedzams: „nodrošināt valsts enerģētisko neatkarību, palielinot energoresursu pašnodrošinājumu un integrējoties ES enerģijas tīklos”⁸. Latvija, pat pilnīgi izmantojot vietējos energoresursus, diez vai spētu sevi nodrošināt ar nepieciešamo enerģiju. To Stratēģijas autori arī neapgalvo. Atsauce uz ES nepadara Latviju neatkarīgāku. Turklāt arī ES, kā zināms, ir stipri atkarīga no energoresursu importa. Lai gan šī stratēģijas daļa, īpaši attiecībā uz tendencēm un izaicinājumiem, visumā korekti atspoguļo situāciju, tomēr arī te noklusēta pamatproblēma. Tā ir enerģētikas, īpaši elektroenerģētikas, sasaiste ar tautsaimniecības nozaru konkurētspēju. Stratēģijai vajadzētu meklēt variantus, kā patērētājus nodrošināt ar lētāku elektroenerģiju. Nevar neredzēt, ka, iekļaujoties ES kopējā elektroenerģētikas tīklā, Latvijas tautsaimniecība zaudē savu lēto hidroelektrostacijās (HES) ražoto elektroenerģiju. Vai nav tā, ka Latvenego ir pārvērties par parastu biznesa uzņēmumu, kura galvenais mērķis nav nodrošināt tautsaimniecību ar lētu elektroenerģiju, bet gan gūt peļņu? To visizdevīgāk sasniegt, maksimālās patēriņa stundās eksportējot HES saražoto lēto enerģiju un importējot tautsaimniecības patēriņam trūkstošo dārgāko enerģiju. Kā citādi var izskaidrot, ka piecos gados (2007–2011) eksporta apjoms veido gandrīz 80% no HES saražotā. HES saražotās elektroenerģijas apjoms minētajā periodā veidoja gandrīz pusi (49,5%) no Latvijas kopējā patēriņa⁹. Daugavas HES kaskādes izveide, kā zināms, radīja arī ne

mazus ekonomiskus un estētiskus zudumus. Tos varētu attaisnot tikai ar ieguvumiem tautas labklājības palielināšanā. Mulsina tas, ka šī situācija (būtībā Latvijas uzņēmēju konkurētspēja un līdz ar to iedzīvotāju labklājība) stratēģijas veidotāju uzmanību nav saistījusi. Te bieži tiek atkārtotas vispārināmas patiesības par atjaunojamo (bioloģisko, vēja, saules) energoresursu izmantošanu, konsekventi izvairoties skaidrot to ietekmi uz tautsaimniecības efektivitāti.

Stratēģijas piektajā nodaļā par dabu kā nākotnes kapitālu izvirzīts mērķis — „būt ES līderi dabas kapitāla saglabāšanā, palielināšanā un ilgtspējīgā izmantošanā”.¹⁰ Pareizi konstatēts, ka „ES ietvaros Latviju var uzskatīt par dabas kapitāla lielvalsti” (241. r.), ko nosaka tās salīdzinoši mazais apdzīvotības blīvums. Šajā nodaļā daudz gan reālistisku, gan arī iluzorisku rosinājumu. To vērtību mazina Stratēģijas noklusētais pieņēmums, ka apdzīvotības blīvums Latvijā paliks nemainīgs, resp., ka vētrains augošais pasaules iedzīvotāju skaits ies Latvijai secen un tā joprojām paliks mazapdzīvota zemeslodes daļa.

Stratēģijas sestā nodaļa (Telpiskās attīstības perspektīva) ir visplašākā — aizņem 27 lapas, tātad 27% kopējā teksta. Arī mērķi nosaukti grandiozi. Pirmais starp tiem — „radīt līdzvērtīgus dzīves un darba apstākļus visiem iedzīvotājiem, neatkarīgi no dzīves vietas..”¹¹. Līdz šim, kā zināms, nekur pasaulē vēl nav izdevies šādu mērķi sasniegt. Arī otrs mērķis — palielināt „... Rīgas kā Ziemeļeiropas metropoles (...) starptautisko lomu” izskatās pēc tukšas bravūras, jo šādu statusu Rīgai neviens nav piešķīris un nevar piešķirt.

Daļā par sasniedzamības uzlabošanu atkārtotas vispārināmas patiesības attīstīt transporta sistēmu, lai iedzīvotāji varētu ērti nokļūt vajadzīgajā vietā. Neskaidri paliek tādi būtiski jautājumi kā transporta sistēmas rentabilitāte. Ārpus redzesloka palikuši transportlīdzekļu attīstības jautājumi, piem., personīgā īpašumā esošo vieglo automobiļu skaita izmaiņu sasaiste ar sabiedriskā trans-

porta maršrutu plānošanu un to darbības rentabilitāti. Rentabilitātes jautājumus autori, šķiet, uzskata par nenozīmīgiem, deklarējot, ka „sabiedriskā transporta maršrutu plānošanā jāņem vērā ne tikai kvantitatīvais rādītājs — iedzīvotāju skaits, bet arī iedzīvotāju tiesības saņemt līdzvērtīgus sabiedriskā transporta pakalpojumus visos reģionos” (291. r.).

Jautājumi par atsevišķu transporta veidu nākotni pasniegti nevis kā darbības īpatnību izdevīguma salīdzināšanas rezultāts, bet vajadzības izteiksmē: jānodrošina, jāpalielina, jāattīsta u. tml. Tekstā minētie skaitļi neizriet no analīzes (kuras faktiski nav), bet tie nosaukti voluntāri. Piem., kādēļ Rīgas lidostas infrastruktūra jāattīsta tā, lai pārvadāto pasažieru skaits būtu vismaz 10 miljoni gadā. Tāpat pārsteidz apgalvojums, ka Latvijā darbojas naftas vads, kas esot „viens no ekonomiski izdevīgākajiem, tehniski modernākajiem un videi drošākajiem naftas tranzīta koridoriem Eiropā” (304. r.). Autori acīmredzot nezina, ka šis vads kopš 2007. g. vairs nedarbojas un visa eksportējamā nafta ostās nonāk pa dzelzceļu cisternās.

Sadaļā „Apdzīvojums” mēģināts skaidrot iedzīvotāju izvietojuma pašreizējās tendences un iezīmēt vēlamo nākotnes shēmu. Minot datus par iedzīvotāju koncentrēšanos pilsētās, autori kā iemeslu min to, ka „... tieši pilsētās koncentrējas sociālā un ekonomiskā aktivitāte, un iedzīvotājiem ir lielākas iespējas nodrošināt labklājību salīdzinājumā ar lauku teritorijām” (308. r.). Tiek ignorēts, ka primārais apdzīvotības struktūras maiņai ir nevis lielākas iespējas nodrošināt labklājību, bet tehnikas un tehnoloģiju attīstība, kas rada nosacījumus un arī nepieciešamību (ekonomisko izdevīgumu) ražošanu un arī citu darbību (izglītībā, medicīnā u.c.) koncentrēt lielos, nereti savstarpēji saistītos uzņēmumos un iestādēs. Šajā daļā, tāpat kā iepriekšējās, netrūkst dažādu grūti saprotamu apgalvojumu. Te tomēr ir arī konkrēti ieteikumi un, proti, piedāvāta attīstības centru sistēma. Tie noteikti nevis

autoru veiktās analīzes rezultātā, bet gan balstoties uz reģionu attīstības plānošanas dokumentiem, un sadalīti četrās nozīmīguma grupās: starptautiski, nacionāli, reģionāli un novadu centri (319. r.). Autoru pieeja jautājumam ir pārsteidzoši vienkārša. Rīgai piešķir Ziemeļeiropas darījumu, zinātnes, kultūras un tūrisma centra lomu (320. r.). Visas novados neiekļautās pilsētas definētas kā Nacionālās nozīmes attīstības centri (321. r.). Reģionālās nozīmes attīstības centru grupā iekļautas 20 pilsētas (328. r.). Atsevišķi minēta Valka kā robežpilsēta. Nosaukto pilsētu iekļaušana atsevišķā grupā nav pamatota. Vai par argumentu var atzīt apgalvojumu, ka „šo pilsētu potenciāls ievērojami pārsniedz pārējo mazo pilsētu potenciālu” (328. r.). Turklāt nav paskaidrots, ko autori saprot ar vārdu „potenciāls”. Attiecīgu teritoriju apkalpojošo valsts finansēto objektu (izglītības, veselības aizsardzības, tieslietu, iekšlietu u.c.), kā arī tautsaimniecības tehniskās infrastruktūras izvietojuma lietderība šajos centros ne tikai nav pierādīta, bet nav pat pieminēta. Apiets jautājums par centriem piekritīgo teritoriju iedzīvotāju skaitu un līdz ar to arī attīstāmo pilsētu racionālu izvietojumu. Toties dominē dažādi neargumentēti apgalvojumi, mēģinājumi piešķirt tekstam zinātniskumu, nevajadzīgi lietojot terminus, īsti nesaprotot to jēgu un lietderību (klusters, teritoriju revitalizācija).

Stratēģijā astoņas lapas veltītas Nacionālo interešu telpas jautājumiem. Par šādu telpu tiek uzskatītas „teritorijas un areāli ar izcilu vērtību un nozīmi valsts ilgtspējīgai attīstībai ..” (355. r.). Saskaņā ar sniegto skaidrojumu te ietilpst: lauksaimniecības zeme, meži, ūdeņi, derīgo izrakteņu atradnes; Baltijas jūras piekraste; Rīgas metropoles areāls; Austrumu pierobeža un izcilu dabas ainavu un kultūrvēsturisko teritoriju areāli (356. r.). Var secināt, ka nacionālo interešu telpa aptver praktiski visu Latvijas teritoriju. Autori tās vienību klasifikācijā sajaukuši divas pieejas: funkcionālo (lauksaimniecības zeme, meži, ainavas) un teritoriālo (piejūra, Pierīga, austrumdaļa).

Attiecībā uz šīs telpas efektīvākas izmantošanas iespējām argumentētu ieteikumu praktiski nav. Dominē ieteikumi vajadzības izteiksmē: jāatbalsta, jāveicina, jāattīsta, jānodrošina, jāparedz, jāplāno u. tml. Nav saistes ar globalizāciju un tehniskā progresa attīstību. Piem., kā situācijas maiņu zvejniecīmos iespaidoja zvejas tehnikas radikālas izmaiņas (ne tikai nozvejas ierobežojumi), vai kā mainīsies lauksaimniecībā izmantojamo zemju loma, turpinoties iedzīvotāju skaita palielinājumam pasaulē.

Stratēģijas septītajai nodaļai dots daudzsološs nosaukums: „Inovatīva pārvaldība un sabiedrības līdzdalība”, kā arī apakšvirsraksts „Sociālā kapitāla vērtības pieaugums”.¹² Šinī jomā autori formulējuši mērķi: „Izveidot publisko pārvaldību, kas ir efektīva, spēj ne tikai ātri reaģēt uz pārmaiņām, bet arī paredzēt un virzīt tās (..) un kurā līdzdarbojas lielākā daļa Latvijas sabiedrības”.¹³

Spriežot pēc mērķa formulējuma, acīmredzot tiek uzskatīts, ka Latvijā publiskās pārvaldības nav, jo to paredzēts izveidot (nevis uzlabot vai pilnveidot). Nevis kā pārvaldības sistēmas uzlabošanas līdzeklis, bet kā mērķa sastāvdaļa (pašmērķis) noteikts uzdevums panākt, lai pārvaldībā „aktīvi līdzdarbojas lielākā daļa Latvijas sabiedrības”. Atsaucoties uz aptauju datiem, norādīts, ka Latvijas iedzīvotāji neuzticas ne Saeimai, ne Ministru kabinetam, ne politiskajām partijām. Situāciju skaidro ar to, ka „lēmumu pieņemšanā piedalās tikai neliela daļa sabiedrības” (424. r.). Šāds skaidrojums nav korekts. Pārvaldības sistēmas efektivitātes precīzākais rādītājs ir stāvoklis tautsaimniecībā. Latvijas ekonomiskā un sociālā atpalicība dabiski rada neticību valsts pārvaldes institūcijām. Turklāt neviens politiķis par lēmumiem, kas Latviju noveda ES nabadzīgāko valstu statusā, nav ne tikai juridiski, pat morāli nosodīts. Savādi, ka Stratēģijas autori pilnīgi norobežojas no iemeslu skaidrošanas, bet risinājumu saredz dažādu literatūrā sameklētu pasākumu ieviešanā. Starp tiem minēti: pilsoņu paneli,

pilsoņu žūrijas, dažādības vadība, masveida jaunrades portāls, masveida jaunrades balva un vairāki citi (436.–448. r.). Raksturīgi, ka aprakstot nosauktos pasākumus, nav pateikts, kur tie ir jau izmantoti un kādi rezultāti sasniegti. No tā izriet secinājums, ka autori veltījuši zināmas pūles literatūras studijām, bet nav mēģinājuši noskaidrot Latvijas atpazītības iemeslus un to pārvarēšanas iespējas.

Stratēģiju noslēdz nodaļa „Īstenošana un indikatori”. Tajā četras lapas teksta, vienā lapā attēlots īstenošanas modelis un divas lapas veltītas sasniedzamo indikatoru uzskaitījumam. Nodaļas teksts vēlreiz apliecina, ka sacerējuma autori ir ļoti augstās domās par savu veikumu un apgalvo, ka „... iezīmējot vadlīnijas Latvijas nākotnes attīstībai, „Latvija 2030” ir uzsvērts, ka tās īstenošanas pirmais un būtiskākais priekšnosacījums ir sabiedrības kopējs darbs un atbildīga, saskaņota rīcība. Tādējādi „Latvija 2030” aktualizē un izvērs Latvijas Republikas Saeimas apstiprinātā konceptuālā dokumenta „Latvijas ilgtermiņa izaugsmes modelis: cilvēks pirmajā vietā” pamatdomu, ka sabiedrības attīstību virza ikviena cilvēka vēlme dzīvot labāk un domāt par labāku dzīvi saviem bērniem, uzlabojot dzīves kvalitāti tās dažādajos izpausmes veidos” (449. r.). Šķiet, ka autori ir ne no šīs pasaules un nav dzirdējuši, ka Latvijas iedzīvotāji laikā pēc šī „konceptuālā dokumenta” apstiprināšanas, realizējot vēlmi „dzīvot labāk un domāt par labāku dzīvi saviem bērniem”, masveidīgi pamet valsti. Viņi nav sapratuši, ka stratēģijas galvenais uzdevums ir ieskicēt pasākumus, kā apturēt šo procesu un novērst nācīgas iznīkšanu, nevis parādīt iemaņas literatūras avotu neargumentētā pārstāstīšanā, savu izpratnes trūkumu piesedzot ar atsaucēm uz kādreiz Saeimas akceptētajiem iluzoriskiem prātojumiem.

Stratēģijas izpildes kontrolei šajā nodaļā ieteikts iedibināt pasākumu sistēmu un izveidot pat īpašas institūcijas (Ministru prezidenta biedra amatu). No visiem te minētajiem ieteikumiem pozitīvi vērtējams un atbalstāms

ir rosinājums: „Latvijā, līdzīgi kā vairumā citu Eiropas valstu, ir nepieciešams radīt neatkarīgu pētniecības un prognozēšanas institūciju (..), kas, pakāpeniski un mērķtiecīgi attīstot savu kapacitāti, veidotu stabilu pētniecības bāzi valsts stratēģisko jautājumu izpētei (..) un argumentētu rekomendāciju sagatavošanai” (464. r). Jāsaka gan, ka šis rosinājums nav jauns. Līdzšinējās valdības konsekvēti izvairījušās to risināt, ilgstoši realizējušās nihilisku attieksmi pašu speciālistu izaugsmes un to zināšanu izmantošanas jautājumā. Analizētās stratēģijas kvalitāte lieku reizi apliecina šādas institūcijas nepieciešamību. Stratēģiju un citus attīstības konceptuālos dokumentus kvalitatīvi var izstrādāt tikai augsti kvalificēti, tautsaimniecības problēmas pārzinoši speciālisti.

Stratēģijas noslēgumā uz divām lapām sarakstīti „Latvija 2030” stratēģiskie indikatori. Plašajā tekstā šeit minēto skaitļu pamatotība nav atrodama. Tā kā šie indikatori ar tekstu nav saistīti, autori to izvēlē acīmredzot vadījušies pēc principa, ka jāraksta nevis tas, ko reāli varētu sasniegt, bet tā, lai stratēģijas rezultāti būtu iespējami, resp., labi izskatītos.

Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam

Šo dokumentu Saeima apstiprināja 2012. g. 20. decembrī un, kā skaidrots ievadā, tas „... ir hierarhiski augstākais nacionālā līmeņa vidējā termiņa plānošanas dokuments” (1. r.). Turpat norādīts, ka tas ir cieši saistīts ar Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģiju līdz 2030. g. un Nacionālo reformu programmu stratēģiju „ES2020”. Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. g. (NAP2020) radīts Pārresoru koordinācijas centrā, tā ekspertiem sadarbojoties ar virkni citu organizāciju pārstāvju. Dokumenta teksts izklāstīts uz 68 datora izdrukas lapām. Katrai rindkopai dots tās kārtas numurs, kuru norādīsim, citējot attiecīgos ieteikumus vai atziņas.

NAP2020 teksta lielāko daļu aizņem triju prioritāšu izklāsts. Pirms tam dots plāna

izstrādātāju galveno nostādņu īss skaidrojums, definēti attīstības šķēršļi un prognozes, ieskicēta struktūra un sasniedzamie rādītāji. Nobeigumā aprakstīta finansēšanas kārtība un iezīmēts plāna īstenošanas uzraudzības un novērtēšanas process.

Pirmo nodaļu autori nosaukuši — „Redzējums par Latviju 2020. gadā. Ekonomikas izrāviens — katra Latvijas iedzīvotāja un valsts labklājības pieaugums”¹⁴. No šīs nodaļas ievaddaļā teiktā rodas iespaids, ka NAP2020 nav vis valsts institūciju darba dokuments un tā adresāts nav politiķi un valsts pārvaldes institūciju ierēdņi, bet gan ierindas iedzīvotājs. Te nekritiski pārrakstīti pirms vairāk kā diviem gadiem stratēģijā „Latvija 2030” solītā automatiskā paradīzes situācijas iestāšanās. To uzskatāmi apliecina iedzīvotājiem adresētie jautājumi: „Ko Tu personīgi esi darījis ..? Vai esi padomājis?” (11. un 12. r.) u. tml. Vārdu sakot, līdzšinējā ekonomiskā politika ir bez vainas, bet ja kaut kas nav tā, kā gribētos, paši vien esat vainīgi. Ievaddaļu noslēdz apgalvojums, ka, īstenojot NAP2020 nosauktos rādītājus, „... mēs panāksim „ekonomikas izrāvienu” katra Latvijas iedzīvotāja un valsts labklājības interesēs” (15. r.).

Tālākās lappuses veltītas aprakstam, kāda būs Latvija 2020. g. Visi sasāpējušie jautājumi paliks pagātnē. Pārsteidz tas, ka absolūti nav Latvijas ekonomiskās situācijas analīzes, tās atpalcības iemeslu (iekšējo un ārējo) skaidrojuma. Solītās idilles apraksts noslēdzas ar apgalvojumu, ka „līdz 2020. gadam Latvija ir izveidojusies par aktīvu un atbildīgu pilsoņu valsti, kurā cilvēki gribēs un spēs rūpēties ne vien par sevi un saviem tuvākajiem, bet arī par pārējiem līdzcilvēkiem ..” (56. r.), un ar (attīstības plānošanas, ne priekšvēlēšanu aģitācijas) dokumentā neiederīgu aicinājumu: „Kopīgi strādājot, Latvija atklāsies skaista. Aicināts ir ikviens: Nāc talkā!” (57. r.).

Iedaļa „Galvenie vidēja termiņa makroekonomiskās attīstības šķēršļi un prognozes”

pilnīgi disonē ar iepriekš aprakstīto 2020. g. idilli. Te, izņemot dažas neprecizitātes, īsi attēlota situācija Latvijā, nesniedzot gan to iemeslu skaidrojumu. No neprecizitātēm minēšu divas. Pirmā. Nevar piekrist ieteikumam „... pārorientēties no efektivitātes virzītas ekonomikas uz inovāciju virzītu ekonomiku” (63. r.). Inovācijas nav pašmērķis, un tās nevar nostādīt pret efektivitāti. To galvenais uzdevums ir palielināt efektivitāti, nevis to aizstāt. Otrā attiecas uz apgalvojumu, ka „... pēdējos 10 gados bija redzami grandiozi tautas saimniecības kāpuma tempi ..” (65. r.). Nevar nosaukt par grandiozu IKP kāpumu, kas sasniegts ar strauju ārējo kredītresursu ieplūdi patēriņa sfērā un parādu nastas palielinājumu. Turklāt tautsaimniecības pamatnozares (rūpniecība, lauksaimniecība, būvniecība) šajā periodā vēl būtiski atpalika no 1990. g. līmeņa.

Raksturojot NAP2020 struktūru, uzsvērts, ka tam ir trīs prioritātes un kopējais vadmotīvs „Ekonomikas izrāviens”, norādot gan, ka šo lozungu ir izvirzījis Ministru kabinets.

Kā pirmā prioritāte loģiski tiek aplūkota „Tautas saimniecības izaugsme”, jo tautas saimniecības potenciāls galu galā nosaka sociāli ekonomisko problēmu risināšanas iespējas. Pamatojot šo izvēli, NAP2020 autori norāda, ka „Prioritātes mērķis ir Latvijas tautas saimniecības struktūras sabalansēšana, uz ārējiem tirgiem orientēto nozaru darbības paplašināšana, mērķtiecīgs atbalsts ražošanas sektora uzņēmumiem un starptautiski konkurētspējīgu pakalpojumu sniedzējiem” (80. r.). No šī skaidrojuma gan nav saprotams, kādēļ un kāds atbalsts jāsniedz tiem starptautisku pakalpojumu sniedzējiem, kas jau ir konkurētspējīgi. Nav arī saprotams, kādēļ un kā jāatbalsta ražošanas sektora uzņēmumi. Valstij jā rūpējas, lai tās teritorijā funkcionētu konkurētspējīgi uzņēmumi, nevis tādi, kas var eksistēt, tikai saņemot atbalstu. Starp citu, valstij nav arī resursu neveiksmīgu uzņēmēju atbalstam.

veidotu nosacījumus nepieciešamo pārmaiņu sasniegšanai. Prioritātes „Cilvēka drošumspēja” realizācijai iecerēti pieci rīcības virzieni: 1) cienīgs darbs; 2) stabili pamati tautas ataudzei; 3) kompetenču attīstība; 4) vesels un darbaspējīgs cilvēks un 5) cilvēku sadarbība, kultūra un pilsoniskā līdzdalība kā piederības Latvijai pamats (216. r.). Pirms nosaukto rīcības virzienu analīzes sniegtas dažu sociāli ekonomisko rādītāju pārmaiņu prognozes, nedodot to pamatojumu.

Piedāvātie rīcības virzieni aplūkoti pēc iepriekšējā prioritātē izmantotās shēmas: mērķis, tā sasniegšanas rādītāji un veicamie uzdevumi. Izklāstot „Cienīga darba” virzienu, vispirms skaidroti labumi, kas rodas, ja ir šāds darbs. Tāpat kā iepriekšējā nodaļā, veicamie uzdevumi sniegti apgalvojuma formā bez argumentācijas.

Rīcības virziens „Stabili pamati tautas ataudzei” praktiski nekādas jaunas idejas neizvirza, salīdzinot ar tām, kas izskanējušas presē un dažādās diskusijās. Tas arī saprotams, jo šī nav atsevišķi risināma problēma. Demogrāfiskās situācijas radikāla uzlabošana iespējama, pārvarot Latvijas ekonomikas atpalicību.

Arī pārējie trīs rīcības virzieni aprakstīti pēc līdzīgas shēmas, lielā mērā abstrahējoties no Latvijas reālās situācijas, neiezīmējot galvenos iemeslus, nenosakot situācijas uzlabošanai nepieciešamos pasākumus, neaprēķinot to realizācijai vajadzīgos resursus un nenosaucot ieguves avotus.

Trešā prioritāte „Izaugsmi atbalstošās teritorijas” strukturāli ir līdzīga iepriekšējām. Mulsina autoru izvēlētais prioritātes nosaukums. Lai nodrošinātu pieejamo resursu racionālu izmantošanu tautsaimniecības attīstībā un iedzīvotāju labklājības kāpināšanā, plānā būtu jāaplūko teritoriālās attīstības jautājumi — saimnieciskās darbības objektu un iedzīvotāju izvietojuma konkrētas problēmas. Dažādi pārgudri sadomāti apgalvojumi un risinājumi izstrādi neveicina. Nav saprotams, kāds pamats ir apgalvojumam — „Latvija ir

neliela valsts ar lielu dabas un cilvēku resursu daudzveidību” (344. r.). Apstiprinājuma šim apgalvojumam teksta izklāstā nav. Tāpat nav saprotams apgalvojums, ka, prasmīgi izmantojot reģionu izaugsmi, potenciāli „... varēs veikt „ekonomikas izrāvienu” gan mājsaimniecībās, gan katrā pašvaldībā, arī valstī kopumā” (345. r.). Te kārtējo reizi tiek ignorēta elementārā patiesība, ka t.s. ekonomisko izrāvienu nevar nodrošināt nedz mājsaimniecībās, nedz pašvaldībās, nedz arī valsts pārvalde. To var panākt tikai konkurētspējīgu saimniecisko objektu kopuma palielinājums, kuru veidošanai labvēlīgu apstākļu radīšana ir plānu izstrādātāju galvenais uzdevums. Šinī, tāpat kā iepriekšējās nodaļās, nav pat mēģināts noskaidrot, kādēļ šādu uzņēmumu Latvijā trūkst.

Nacionālās un reģionālās nozīmes centru saraksts NAP2020 pārņemts no iepriekš analizētās stratēģijas „Latvija2030”. Plānā bez kritiska vērtējuma izmantota pašreizējā piecu plānošanas reģionu shēma, kas veidota, balstoties nevis uz sociāli ekonomiskiem rādītājiem, bet galvenokārt ņemot vērā vēsturisko dalījumu. Atsevišķu rādītāju izmaiņu prognozes nav argumentētas, tādēļ uzlūkojamas kā vēlamā pasniegšana par reāli sasniežamo.

Šajā nodaļā noteikti trīs rīcības virzieni: 1) ekonomiskās aktivitātes veicināšana reģionos — teritoriju potenciāla izmantošana; 2) pakalpojumu pieejamība līdzvērtīgāku darba iespēju un dzīves apstākļu radīšanai; 3) dabas un kultūras kapitāla ilgtspējīga apsaimniekošana (354. r.).

Par katru rīcības virzienu uzrādīti sasniedzamie mērķi (vārdiski), to sasniegšanas skaitliskie rādītāji un veicamie uzdevumi, kā arī katra rīcības virziena uzdevumu „īstenošanai indikatīvi pieejamais kopējais finansējuma apjoms” (383. r.). Tā kā nav sniegti nekādi pierādījumi par sasniežamo rādītāju nepieciešamību, ieteikto uzdevumu realizācijas izmaksām un sasniežamo efektu, nav iespējams vērtēt to lietderību un nepieciešamību. Šinī daļā, tāpat kā iepriekšējās, visai hipotētiski ir arī finansēšanas avoti, īpaši

attiecībā uz iespējām izmantot ES fondu un privātos līdzekļus.

Secinājumi

Stratēģijas „Latvija2030” un „NAP2020” autoriem nav izdevies sagatavot dokumentus, kurus izmantojot varētu sekmīgi risināt Latvijas tautsaimniecības attīstības un iedzīvotāju sociāli ekonomiskās problēmas.

Galvenais šo dokumentu trūkums — abstrahēšanās no reālās situācijas Latvijā un tās ārējā vidē. Lasot, rodas iespaids, ka tiek aplūkotas nevis Latvijas būtiskākās problēmas, bet kādas abstraktas valsts attīstības jautājumi, kura turklāt funkcionē nevis mūsdienu pretrunu plosītajā, bet iedomātā ideālā pasaulē. Iemesli, kādēļ Latvija ir kļuvusi par vienu no ES nabadzīgākajām valstīm, nav noskaidroti, un pasākumi atpalcības pārvarēšanai nav iezīmēti.

Latvijas atpalcības galvenais iemesls ir pasaules tirgū konkurētspējīgu saimniecisko objektu nepietiekamība. Investīciju ieplūdes veicināšana konkurētspējīgu uzņēmumu attīstībai dokumentos nav radusi to nozīmīgumam atbilstošu atspoguļojumu, apstākļu radīšana, lai šī joma uzplauktu, nav analizēta.

Pārsteidz tas, ka šos zemas kvalitātes dokumentus apstiprinājusi Latvijas Republikas Saeima. Iesniegto projektu akceptēšana bez atbilstošas analīzes un ekspertīzes mazina valsts likumdevēja autoritāti.

Avoti un piezīmes

- ¹ Sk. internetā (2013) http://wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm
- ² Guļāns P. Latvijas tautsaimniecība pasaules problēmu fonā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. 2010. 5./6. nr.
- ³ Sk. internetā (2013) <http://culturelablv.wordpress.com/2010/06/15/>
- ⁴ Lai nepārslogotu rakstu ar zemsvītras atsaucēm, citējot vai pārstāstot atsevišķas teksta daļas, norādīsim rindkopas kārtas skaitli ar burtu r.
- ⁵ *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Latvijas Republikas Saeima. 2. lpp.
- ⁶ Turpat, 17. lpp.
- ⁷ Turpat, 36. lpp.
- ⁸ Turpat, 42. lpp.
- ⁹ *Latvijas statistikas gadagrāmata 2012*. Rīga, 2013. 415. lpp.
- ¹⁰ *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Latvijas Republikas Saeima. 50. lpp.
- ¹¹ Turpat, 56. lpp.
- ¹² Turpat, 83. lpp.
- ¹³ Turpat, 83. lpp.
- ¹⁴ *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam*. 2012. g. dec. 3. lpp.
- ¹⁵ Guļāns P. *Latvijas ekonomika laikmeta griežos*. Rakstu izlase. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2003. 140.–176. lpp.

DEVELOPMENT OR ILLUSION PLANS?

Pēteris Guļāns

Summary

Key words: *national economy, strategy, plan, capital, efficiency, innovations, infrastructure, sustainability, priority.*

The question included in the title of the article originated after getting acquainted with two documents accepted by the Saeima: “Latvia 2030 — Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030” and “Latvia’s National Development Plan 2014–2020”.

The necessity of elaborating such documents is unquestionable especially because according to the economic potential and population living Standard Latvia ranks third in the European Union (EU). Backwardness in national economy development is the main reason for mass emigration of inhabitants, low birth rate and, as a consequence, the real process of extinction of the Latvian nation. Therefore, it is self-evident that in such an emergency situation it is very essential to establish the reasons for backwardness and mark the anticipated undertakings, the realisation of which would avert obstacles preventing national economy development and solution of social problems. Designations of the abovementioned documents (strategy, plan) seemingly imply a promise to solve this issue. Regretfully, they contain a number of general, although often correct, abstract screeds, but concrete reasons for Latvia’s backwardness have remained obscure and possibilities of their prevention are not marked.

Notably, the abovementioned documents are not the first attempts to create national economy development plans. Such plans have been made earlier. There have been ironic remarks that according to the numbers of elaborated plans Latvia would classify as a world-scale super power. Although the former plans in case they referred to the state at large were confirmed by the Cabinet of Ministers, their influence on upsurge of national economy has not been established.

The documents created recently have been assigned a higher level of acceptance (decision of Saeima). Is this enough for the influence to be real? Let us see. However, the content of the documents does not instil such confidence. Each of them covers a different time period and they have been made by different groups of authors, therefore they will be considered separately. But first of all some peculiarities of the epoch should be reminded about, which to author’s mind must be taken into consideration when analysing the possibilities of Latvia’s national economy development and formulating the undertakings to be done.